

z Miniszewskim, że właściwym kontekstem wyjaśniania fenomenu Zagłady jest kontekst tworzenia prawa i konstruowania polityczności w cywilizacji zachodniej. Konsekwentnie muszę także uznać, że zło jest pierwotnym i nieredukowalnym składnikiem architektury naszej cywilizacji, choć emocjonalnie przed takim uznaniem się wzbraniam i mam potrzebę postawienia pytania, czy w takim razie musimy założyć, iż w jakimś czasie, w przyszłości, znów z konieczności dokonamy ludobójstwa. Rozważania Mirosława Miniszewskiego skłaniają mnie do odpowiedzi pozytywnej, ale jedynie czuję, że niestety tak być musi, a w żaden sposób nie potrafię tego uzasadnić, gdyż zapewne uzasadnienia takiego po prostu podać nie można. To nie jest zatem pytanie spełniające warunki metodologicznej poprawności, a przecież ujawnia się ono w kontekście powyższych ustaleń. Pojawia się potrzeba dyskusji biorąca się (przynajmniej w moim wypadku) nie z odmienności stanowisk, lecz z inspirujących treści zawartych w książce. Dobre rozprawy filozoficzne po tym się przede wszystkim poznaje, że prowokują do dyskusji, nawet do sprzeciwu, i oddziałują inspirująco. Ta warta jest szerokiej dyskusji, a jeśli ujawnią się w niej odmienne stanowiska, punkty widzenia czy preferencje metodologiczne, to potwierdzać one będą wartość pracy.

JERZY KOPANIA
(Białystok)

KSIĘDZA PIOTRA SKARGI SJ UMIŁOWANIE BOGA, KOŚCIOŁA I OJCZYZNY

Roman Darowski SJ, Stanisław Ziemiański SJ (red.), *Ks. Piotr Skarga SJ (1536–1612). Życie i dziedzictwo*. Wydawnictwo WAM–Wydawnictwo Ignatianum, Kraków 2012, ss. 436.

W Roku Jubileuszowym 2012 wydawnictwo WAM i wydawnictwo Ignatianum wydały, z okazji czterechsetnej rocznicy śmierci Piotra Skargi, księgę poświęconą temu wybitnemu jezuitce. Na wniosek Komisji Kultury i Środków Przekazu, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustanowił rok 2012 Rokiem ks. Piotra Skargi SJ. W ramach obchodów Jubileuszu zorganizowano m.in. czytania *Kazań Sejmowych* czy też konferencję pt. „Rzecz o dziele Piotra Skargi SJ”. Owocem rocznicy jest także prezentowana publikacja. Starannie wydana pozycja pod redakcją znanych i zasłużonych jezuitów: ks. prof. Romana Darowskiego SJ i ks. prof. Stanisława Ziemiańskiego SJ zawiera dziesięć rozdziałów oraz podstawową bibliografię skargowską i część pt. *The Perennial Value of Peter Skarga's Legacy* w języku angielskim.

Na blisko 450 stronach pomieszczono bogate w treść wątki związane z życiem i działalnością tego wybitnego jezuitę. Znaczącą część działalności Skargi można zaliczyć do filozofii społecznej, filozofii polityki czy filozofii patriotyzmu. W świadomości społecznej Skarga jawi się jako płomienny mówca występujący w obronie ojczyzny.

O ks. Skardze pochlebnie wyrażali się wybitni historycy literatury, m.in.: Juliusz Kleiner, Ignacy Chrzanowski czy Julian Krzyżanowski. J. Kleiner pisał:

Z księdzem Piotrem Skargą wchodzi w grono autorów polskich wielki człowiek. Trzy idee najwyższe napęłniły mu myśl, trzy uczucia rozplomięły mu serce i cele jasne wskazywały woli: miłość Boga, miłość Kościoła, miłość narodu¹.

R. Darowski SJ w rozdziale pt. *Aktualność ks. Piotra Skargi SJ (1536–1612)* przedstawia krótką biografię, spuściznę pisarską, patriotyzm, działalność charytatywną i jednoczącą chrześcijan autora *Kazań sejmowych*. Przy okazji nie potwierdza prawdziwości obiegowych opinii, ale i nie do końca się z nimi rozprawia. Stwierdza mianowicie, iż nie do przyjęcia jest opinia jakoby Skarga nigdy nie wygłosił kazań sejmowych. Owszem, tekst drukowany mógł się różnić nieco od tego wygłoszonego w kazaniach. Warto też zauważyć fakt, że przed posiedzeniem sejmu odbywała się Msza św. Nie jest też prawdą opartą na źródłach historycznych, że wybitnego kaznodzieję pochowano w letargu.

Najciekawsze zdają się być tutaj listy Skargi, które po raz pierwszy są udostępnione szerokiej publiczności przez tłumaczenie (przekład S. Ziemiańskiego SJ) z języka łacińskiego na polski. Redaktorzy dokonali wyboru 16 listów do różnych adresatów i ułożyli je w kolejności chronologicznej. Iłż w nich rozmaitych, ciekawych informacji związanych z troską o dobro Polski, podróżami czy kulisami zabiegów Skargi o fundację kolegiów jezuitkich. Niektóre fragmenty listów czyta się jak intrygującą opowieść. Godne podziwu jest to, iż Skarga przy swoich rozlicznych obowiązkach miał czas i siły na pisanie tak długich listów, np. list 7 zawiera 10 stron (s. 100–109) i traktuje o perypetiach przy fundacji kolegium w Połocku; kończy go zaś Skarga przypisem na końcu: „Sądzę, że nie powinni tego czytać obcy, chyba że święte posłuszeństwo inaczej rozporządzi”. W XVI wieku o komputerach czy nawet maszynach do pisania nikt nawet nie śnił. Z pisanych (z pełną gorliwością) listów można dowiedzieć się nie tylko o kwestiach związanych z szerzeniem wiary katolickiej i rozwojem zakonu jezuitów, ale również, niejako przy okazji, o rozmaitych ciekawostkach obyczajowych, gospodarczych czy innych, np., że w Lublinie odbywają się „najsłynniejsze w całym Królestwie Polskim czterotygodniowe targi”. (list 8, s. 111). W liście zaś 15 (s. 140) zwraca się m.in. Skarga o poradę do generała jezuitów, jak ma postąpić w przypadku, gdy prowincjał zabronił mu wygłaszania króciutkiego, kilkuminutowego kazanka przed udzieleniem Najśw. Sakramentu. Widać też w listach zmysł praktyczny oraz talent organizatorski i dyplomatyczny Skargi. Wspomina w nich również Skarga o innych znanych jezuitach tamtego okresu: Jakubie Wujku – autorze najpiękniejszego przekładu Biblii na język polski, czy Marcinie Laternie z Drohobycza – kaznodziei i spowiedniku króla Stefana Batorego. Właśnie to za sugestią Laterny powierzono Wujkowi przekład Biblii. Skarga prowadził ożywioną korespondencję z wieloma innymi jezuitami.

Żywoty Świętych Skargi określane jako „najpiękniejsza polska książka budująca” były bardzo popularną lekturą za jego życia (aż dziewięć wydań) i stały się książką ludową. Te budujące powiastki zrobiły ze Skargi jednego z najbardziej ulubionych autorów epoki. Z kolei *Kazania sejmowe* są traktatem politycznym, w którym dał niezrównany wyraz patriotyzmu i tym samym stworzył, jak twierdzi Kleiner, jeden z najwspanialszych pomników odrodzenia. W swych kazaniach jezuita wołał, iż miłość ojczyzny musi być bezinteresowna i bez żadnego szemrania należy ponosić w jej imię ofiary dla dobra wspólnego. W najsłynniejszym kazaniu *O miłości ku Ojczyźnie* porównuje

¹ J. Kleiner, *Zarys dziejów literatury polskiej*, Wrocław 1947, s. 93.

Skarga ojczyznę do okrętu, który musi zatonać, jeśli każdy dba tylko o swój bagaż. Pisze też ks. Skarga:

Bóg matkę czcić rozkazał. Przeklęty, kto zasmuca matkę swoją. A która jest pierwsza i zasłużeńska matka, jako ojczyzna, od której imię macie, i wszystko, co macie, od niej jest? Która gniazdem jest matek wszystkich i powinowactw wszystkich, i komorą dóbr waszych wszystkich? (s. 156).

W tym sławnym kazaniu wymienia jezuita główne choroby ojczyzny i apeluje o ich leczenie. Pierwszą chorobą jest „niezyczliwość ludzka ku Rzeczypospolitej i chciwość domowego łakomstwa”, dalej wskazuje na „niezгоды i roztryki sąsiedzkie”, aż w końcu dochodzi do „praw niesprawiedliwych” oraz „grzechów i złości jawnych, które się przeciw Panu Bogu podniosły i pomsty od niego wołają”. Cztery lata później niemalże te same choroby niszczą ojczyznę. Czyżby zatem dla nas historia nie była nauczycielką życia?

O *Kazaniach* przypomniano sobie w chwili rozbiorów; od tego czasu Skarga urastał do rangi legendarnej postaci wieszczka przewidującego tragiczną przyszłość. Wcześniej, pamięć o Skardze trwała dzięki *Żywotom Świętych*. W wieku XIX do rozślawienia autora *Żywotów* przyczynili się A. Mickiewicz i J. Matejko. Obecnie zaś sporą popularnością cieszy się *Modlitwa za Ojczyznę* ks. Skargi. W przedstawianej książce z tyłu, na obwolucie, przytoczono znane słowa A. Mickiewicza z jego wykładów paryskich:

Skarga jest mówcą, politykiem, kapłanem i prorokiem. Nade wszystko dzieła jego odznaczają się patriotyzmem... Skarga zdaniem naszym spełnił ideał kaznodziei i patrioty. Jako mówca, jako pisarz stoi on na równi z Bossuetem i Massilonem, a poniekąd wyżej...

Na odmiennym, specjalnym papierze (pożółkłym) umieszczono w księdze reprint wydania *Kazań sejmowych* z 1610 roku oraz także z tego roku reprint wydania *Wzywanie do pokuty obywatelów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*.

Skarga zasłużył się także jako wielki społecznik. Założył Arcybractwo Miłosierdzia w Krakowie i Bank Pobożny. A. Litewka w artykule pt. *Współczesna działalność Arcybractwa Miłosierdzia w Krakowie* pisze, iż Skardze chodziło „o to, by dotrzeć do każdego potrzebującego z pomocą duchową i finansową bez rozgłosu, by nie urazić godności ludzkiej” (s. 239). Arcybractwo jest najstarszą istniejącą do dnia dzisiejszego organizacją charytatywną w Polsce. Pierwsze statuty z lat 1584 i 1588 opracował sam Piotr Skarga. Do końca lipca w samym tylko roku 2011 na pomoc osobom indywidualnym i organizacjom przeznaczono 1 150 000 zł.

Kazimierz S. Ozóg w *Ikonografii Skargowskiej* pisze, iż „Obrazowanie i wyobrażanie tego Złotoustego Kaznodziei można z grubsza podzielić na te, które powstały przed i po Matejce”. (s. 247). Istotnie, słynny obraz J. Matejki zatytułowany *Kazanie Skargi* wpłynął bardzo na naszą wyobraźnię. Ozóg dzieli ikonografię związaną ze Skargą na malarstwo (wraz z mozaiką), grafikę, rzeźbę (popiersia i pełne postacie) i płaskorzeźbę.

W księdze zamieszczono także dwa artykuły związane z muzyką i jednocześnie Piotrem Skargą. Jeden pt. *Musicalia o Skardze. Muzyka w obchodach skargowskich w latach 1912 i 1936* napisał S. Ziemiański SJ, a drugi *Modlitwa za Ojczyznę. Słowa bliskie sercu każdego Polaka* W. Kałamarz CM. Ten drugi opisuje perypetie związane z pisaniem muzyki do tekstu modlitwy.

Podstawową bibliografię skargowską opracował Ludwik Grzebień SJ.

Dominikanin Fabian Birkowski, nowy nadworny kaznodzieja, złożył sławnemu jezuitcie hołd, podczas wygłaszania kazania pogrzebowego:

Odszedł od nas kapłan prześwietny, który czasów swoich podstawił mocne ramiona swoje pod te filary wielkie Kościoła Pańskiego. [...] Zgwał przed oczyma naszymi wizerunek kaznodziejski, z którego wzór radzi więc brali ci, których Bóg na katedrę powoływał. Idzie pod ziemię ozdoba jedyna zakonu tego i ojczyzny (s. 78).

Birkowski w części pierwszej swojego długiego, ale ukazującego kunszt krasomówczy, kazania pogrzebowego (s. 52–80) porównał kaznodziejów do ognia, i podał pięć powodów tego porównania. W części zaś wtórej ukazał żywot, zasługi i cnoty zmarłego; prawil o jego ubóstwie: „Ubóstwo zakonne dziwnie miłował; kto wszedł do komórki jego, dziwował się niemal każdy, iż tak ubogie łóżko, lawaterz, ławki, stoliki nieprzybrane widział” (s. 73). Dalej dominikanin zwraca uwagę na posłuszeństwo, pokorę, cierpliwość, pracowitość i pobożność Skargi.

Jest też w księdze pomieszczony żywot o Skargi, opracowany przez Kaspra Druzbickiego SJ (1590–1662) na prośbę historyka jezuitów Filipa Alegambe, a tłumaczony z oryginału łacińskiego przez o. S. Ziemiańskiego SJ.

Warto może zaznaczyć, że Piotr Skarga został pierwszym rektorem Akademii Wileńskiej po nadaniu przez Stefana Batorego w 1578 roku godności akademii uprzedniemu kolegium wileńskiemu. Po zwycięstwach Batorego zakłada kolegia w Połocku, Rydze i Dorpacie.

Nawet oponenci doceniają Skargę za odwagę głoszenia prawdy i gorący patriotyzm. Warto przeto sięgnąć do rozległego dziedzictwa tego wybitnego jezuita oraz głębiej się wczytać w treść jego pism. Jak w zwierciadle odbijają się w nich bowiem problemy naszego, współczesnego życia społecznego i politycznego.

Jest to zapewne cenna publikacja obejmująca różnorodną tematykę; ważne są listy Skargi czy reprinty z XVII wieku jego dzieł. Staranne wydanie, w twardej obwolucie, różne kolory papieru i barwne reprodukcje obrazów stanowią również o jej wartości. Wszelako księga sprawia wrażenie niepełności i czasami przypadkowości w doborze materiałów; poważniejsza forma artykułów w niej zamieszczonych łączy się z luźniejszą formą. Może warto w przyszłości pokusić się o pełne krytyczne wydanie?

JERZY SADOWSKI
(Kraków)

BÓG CYBORGÓW CZY BÓG-CYBORG?

Rafał Ilnicki, *Bóg cyborgów. Technika i transcendencja*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań 2011, s. 232.

Książka R. Ilnickiego pt. *Bóg cyborgów. Technika i transcendencja*, podzielona jest na cztery główne części: *Transcendencja w technice*, *Technika w transcendencji*, *Transcendencja i transhumanizm* i ostatnia – *Bóg cyborgów*. Autor przeprowadza nas przez szereg pojęć, starych i nowych (takich jak: nauka, Bóg, dusza, religia, media), pokazując ich nowoczesne połączenia, a nawet hybrydy. Te ostatnie wydają się najcie-